

УДК 657

Т. П. Погорєлова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, аудиту та УФЕБ,

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

О. Р. Сьоміна,

магістр, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ БАЛАНС: ЙОГО СУТНІСТЬ, ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЯ СКЛАДАННЯ

T. Pogorelova,

Ph.D. in Economic Sciences, Associate professor of Accounting,

Auditing and MFES, Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University

O. Symina,

Master of Dnepropetrovsk State Agrarian and Economic University

BALANCE SHEET: ITS NATURE, HISTORY AND ASSEMBLY TECHNOLOGY

У статті визначено сутність бухгалтерського балансу, досліджено історію його виникнення та технологію складання. Розглянуто основні нововведення у його структурі, пов'язанні зі змінами у законодавчих актах.

In this article the essence of the balance sheet, examines the history of its origin and technology assembly. The basic innovations in its structure, linking with changes in legislation.

Ключові слова: баланс, бухгалтерський баланс, актив, пасив, зміни структури баланс, технологія складання.

Key words: balance, balance sheet, assets, liabilities, changes in the structure of the balance assembly technology.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Згідно із законодавством, Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансові звіти в Україні", усі підприємства та організації повинні на основі даних бухгалтерського обліку складати і подавати фінансову звітність. Ця необхідність зумовлена тим, що користувачі фінансової звітності потребують систематизованої інформації про діяльність підприємства. Економічні рішення, які приймають користувачі фінансових звітів, вимагають оцінки здатності підприємства генерувати грошові кошти та їх еквіваленти, а також часу та впевненості в їх генеруванні.

Користувачі можуть краще оцінювати економічний стан підприємства, якщо мають у своєму розпорядженні узагальнену та систематизовану інформацію у вигляді фінансової звітності.

Інформацію про фінансовий стан надає бухгалтерський баланс, на базі показників якого розкривається фінансово-господарська діяльність економічного суб'єкта. Тому центральною складовою фінансової звітності як основи інформаційного забезпечення є бухгалтерський баланс, використання якого на належному рівні дозволяє обґрунтувати і прийняти рішення.

На основі даних балансу керівники отримують уявлення про те, яке місце займає підприємство у системі аналогічних підприємств, правильність обраного стратегічного курсу, порівнянні характеристик ефективності використання ресурсів і прийняття різноманітних рішень щодо управління підприємством.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженню питань техніки та методології складання фінансової звітності суб'єктів господарювання й аналізу її показників було присвячено низку праць вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі бухгалтерського обліку та фінансового аналізу: Білик М., Бутинець Ф., Гончаренко А., Григорюк Б., Сорокіна Н., Кулик В., Голов Ф. та інші. Більшість вчених дотримуються думки про необхідність вдосконалення фінансової звітності відповідно до вимог національних та міжнародних стандартів.

Враховуючи міжнародний досвід, систематично вдосконалюється і нормативна база, яка регламентує питання складання фінансової звітності, що викликає певні труднощі у фахівців-практиків.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Окреслені вище проблемні питання визначили цільову спрямованість представленого дослідження — дослідити сутність, значущість, історію виникнення та техніку складання бухгалтерського балансу, визначити основні нововведення у його структурі.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Термін "баланс" походить від латинського "bilanx" — ваги з двома шальками, рівновага, урівноваження.

Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. Матеріальні баланси широко використовувалися у Стародавньому Китаї для забезпечення контролю за рухом і збереженням цінностей. У Стародавній Греції вели баланси окремих господарств та баланси кредитних установ. У Стародавньому Римі ведення балансу на державному рівні було необхідним для здійснення контролю та ефективного управління. Тобто у Стародавньому Світі баланс використовувався як система показників, що відображала кількісне співвідношення двох елементів або сторін будь-якої діяльності (доходів і витраток держави, вхідних і вихідних грошових потоків), при цьому використання балансу в облікових процедурах ще не відбувалося.

Появу бухгалтерського балансу відносять до середини XIV століття, і притримуються версії, що виникнення подвійної бухгалтерії пов'язано з А. Пачолі та його Трактатом "Про рахунки та записи".

Положення "Трактату" знайшли своє продовження в працях Д. Кардано (1539 р.), Д. Манчіні (1549 р.), В. Котрулі (1573 р.), А. Флорі (1633 р.), в Італії; Я. Імпіна (1543 р.) — в Голландії; І. Готліба (1531 р.) та В. Швайкера (1549 р.) — в Німеччині.

Вершиною розвитку економічного напрямку облікової думки вважаються праці французьких вчених, зокрема, Е.П. Леоте та А. Гільбо (1819—1895). Виходячи із положень, запропонованої ними теорії, бухгалтерський баланс є наслідком подвійного запису, синтезом рахунків, що не закрилися. На їхню думку, в основі бухгалтерського балансу лежать рахунки, але разом із тим він є відображенням активів та капіталу підприємства із урахуванням отриманого прибутку. Вченими запропоновано в активі балансу відображати основні засоби, капітальні інвестиції, оборотні активи і збитки, а в пасиві — власний капітал підприємства, заборгованість перед кредиторами, прибуток [2].

На сьогодні зміст і форма балансу (Звіту про фінансовий стан) визначається норматив-

ним документом, а саме Національним Положенням (Стандартом) бухгалтерського обліку № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" № 73 від 07.02.2013 [1].

НП(С)БО 1 на відміну від раніше діючих національних стандартів, жорстко не регулює формат складання цього звіту, а лише містить ряд мінімальних вимог до статей, які обов'язково повинні бути включені до його складу. Детальний аналіз змісту балансу показав, що загальні підходи до його побудови збереглися.

Баланс включає заголовок та основні її елементи — класи та підкласи. У заголовку наводиться:

- назва підприємства, його організаційно-правова форма та місцезнаходження;
- назва звіту;
- дата, на яку складено звіт;
- валюта, в якій складено звіт та рівень її точності.

За формою бухгалтерський баланс — це таблиця, у лівій стороні якої відображаються склад і розміщення господарських засобів і яка називається активом, а у правій стороні, що називається пасивом, відображаються джерела формування господарських засобів (у перекладі з латинської слово "актив" означає дійовий, діяти, діяльність; слово "пасив" — утриманий, бездіяльний). Слова "актив" і "пасив" означають відповідні сторони балансу. Це так звана горизонтальна форма побудови балансу, як правильно, характерна для Німеччини, Італії, Росії, України. Скажімо, в Англії, США використовують вертикальну форму побудови балансу: спочатку показують склад активу, а потім — пасиву.

Свідчення щодо структури капіталу є корисним при прогнозуванні майбутніх потреб у позиках, при визначенні розподілу майбутніх прибутків та потоків грошових коштів серед власників підприємств, а також при визначенні ймовірності залучення фінансів у майбутньому. Інформація про ліквідність та платоспроможність підприємства є корисною для прогнозування спроможності підприємства вчасно виконувати свої фінансові зобов'язання. Ліквідність свідчить про наявність грошових коштів у найближчому майбутньому після виконання фінансових зобов'язань цього періоду. Наявність грошових коштів упродовж більшого періоду часу для вчасного виконання фінансових зобов'язань свідчить про платоспроможність підприємства.

Баланс є реальним засобом комунікації, завдяки якому:

- керівник отримує уявлення про те, яке місце займає своє підприємство у системі аналогічних показників підприємств, порівняних характеристик ефективності використання ресурсів і прий-

няття різноманітних рішень щодо управління підприємством;

— аудитори отримують підказку для прийняття правильного рішення у процесі проведення аудиту, планування своєї перевірки, виявлення слабких місць у системі обліку, а також виявлення помилок у зовнішній звітності клієнта;

— аналітики визначають напрями фінансового аналізу.

Балансове узагальнення інформації дозволяє виявити фінансово-майновий стан підприємства завдяки подвійному групуванню об'єктів бухгалтерського спостереження: за функцією в процесі діяльності підприємств та за джерелами майна підприємства.

Виходячи з цього, баланс має дві частини — актив і пасив. Загальна структура балансу наведена на рисунку 1.

Елементами балансу є активи, зобов'язання і власний капітал. У результаті можна сформулювати основне балансове рівняння (1):

$$\text{Актив} = \text{Зобов'язання} + \text{Власний капітал} \quad (1).$$

В активі балансу підприємств України майно наведено з урахуванням ступеня ліквідності. Найменш ліквідні статті розміщені на початку, а легко реалізовані активи — наприкінці балансу. Тому у діючій формі балансу групування балансових статей активу дозволяє виділити три розділи:

- необоротні активи;
- оборотні активи;
- необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.

Пасив балансу розкриває втримування власного капіталу й зобов'язань як довгострокового, так і короткострокового характеру. Розкладання правої частини балансу на дві складові в зазначеній послідовності має глибокий економічний зміст. У випадку ліквідації економічного суб'єкта через неплатоспроможність (банкрутство) чинне законодавство в першу чергу передбачає задоволення зобов'язань кредиторів у суворо встановленій черговості. Причому вимоги кредиторів кожної черги підлягають задоволенню тільки після повного погашення зобов'язань перед кредиторами попередньої черги. У той же час інвестори на вкладений капітал одержують тільки ту частину, що залишається після платежів по зобов'язаннях.

Побудова статей активу впливає на порядок розміщення статей пасиву балансу. Слід до-

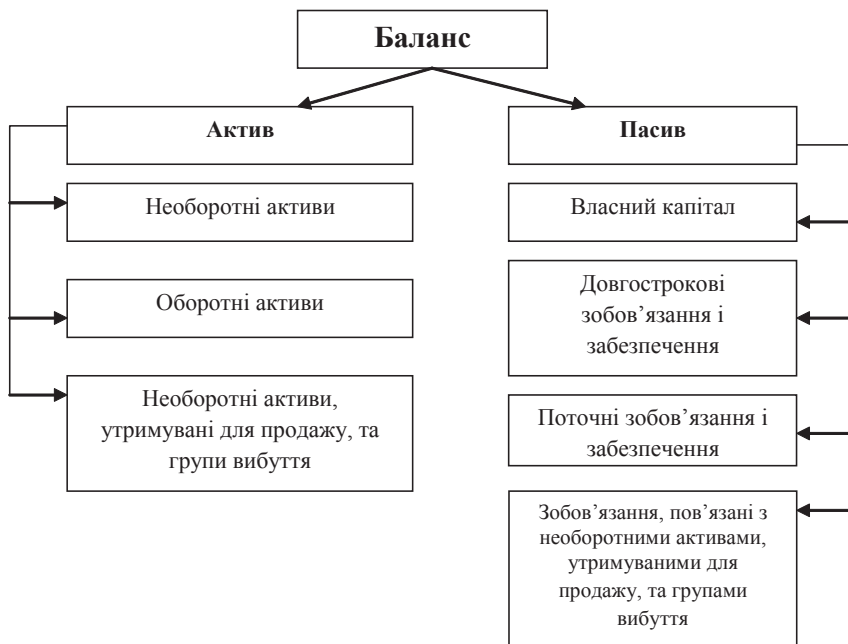

Рис. 1. Структура балансу

тримуватися правила, за яким статі активу повинні знаходитись напроти пасиву, джерелами утворення яких вони є. Це правило дозволяє виділити чотири розділи пасиву балансу:

- власний капітал;
- довгострокові зобов'язання і забезпечення;
- поточні зобов'язання і забезпечення;
- зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

Форма сучасного балансу побудована за принципом балансу — нетто, в якому основні засоби і нематеріальні активи відображаються за залишковою вартістю.

Структура та зміст балансу змінюються залежно від форм власності, рівня продуктивних сил і розвитку виробничих відносин суспільства.

Як уже зазначалося, господарські засоби та джерела їх утворення групуються в балансі за економічно однорідними групами — статтями балансу. До кожної статті балансу включаються однакові за економічним змістом засоби підприємства чи джерела їх утворення. Статті балансу мають загальну назву, окремий код, їх записують окремими сумами. Статті бухгалтерського балансу поділяють на активні (ті, що розміщені в активі балансу) і пасивні (знаходяться в пасиві балансу). Статті активу завжди характеризують господарські засоби: основні засоби, запаси, кошти, дебіторську заборгованість та ін. Статті пасиву завжди характеризують джерела власних і залучених коштів: зареєстрований капітал, прибуток, кредити банків, розрахунки з постачальниками тощо.

Статті балансу розподіляються на однойменні та комплексні. Однойменні статті відображають стан якогось одного виду господарських засобів чи джерел їх утворення. Комплексні статті відображають стан кількох видів господарських засобів чи джерел їх утворення.

Кількість статей балансу не регламентується нормативними актами, але їх має бути стільки, щоб відобразити стан майна не тільки в цілому, а й згідно з його галузевими особливостями, щоб створити передумови для забезпечення контролю за збереженням майна, раціональним та ефективним використанням матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, бути важливим джерелом інформації для аналізу та управління діяльністю підприємства. У зв'язку з цим Міністерство фінансів України розробляє та затверджує номенклатуру статей балансу.

Статті дають можливість усебічно оцінити діяльність підприємства, а щоб така оцінка була об'єктивною, треба дотримуватись єдності в оцінці самих статей балансу. Оцінка статей балансу регламентована Законом "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", а також відповідними П(С)БО.

Загальні підсумки активу і пасиву балансу завжди повинні бути рівними між собою. Це обов'язкова умова правильності його складання. У цьому виявляється балансове рівняння. Рівність підсумків активу і пасиву балансу зумовлена тим, що в обох його частинах відображено у вартісній оцінці одні й ті ж господарські засоби, тільки згуртовані за різними ознаками: в активі — за складом і розміщенням, у пасиві — за джерелами їх формування. Кожна група господарських засобів, розміщених в активі, має відповідне джерело їх формування, відображене в пасиві балансу. Відсутність рівності підсумків активу і пасиву балансу свідчить про наявність помилок, допущених при його складанні.

Аналізуючи нововведення, внесені до Балансу, встановлено згортання його статей, що зменшує її аналітичність для користувачів при прийнятті рішень. Так, у другому розділі "Оборотні активи" відбулося згортання інформації про запаси підприємства у однойменній статті 1100. Однак суб'єкти господарювання можуть деталізувати цю інформацію за допомогою додаткових статей, перелік яких відповідає тому, що був закріплений і у П(С)БО 2 "Баланс".

На нашу думку, відсутність даних щодо первинної вартості дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги та суми нарахованого резерву сумнівних боргів є недоліком нового представлення Балансу, оскільки наслідком такої зміни є те, що у користувачів

звітності немає можливості реально оцінювати стан платоспроможної дисципліни дебіторів підприємства.

Дискусійною зміною у структурі балансу є включення у повному обсязі витрат майбутніх періодів до складу оборотних активів, а включення до складу поточних зобов'язань усієї суми доходів майбутніх періодів.

Згідно з НП(С)БО 1 були введені такі статті балансу, як "зареєстрований капітал" і "капітал в дооцінках", у зв'язку з цим у Плані рахунків зроблено такі зміни: назва рахунка 40 тепер звучить "Зареєстрований (пайовий) капітал", рахунка 41 — "Капітал у дооцінках". Раніше ці рахунки називалися "Статутний капітал" і "Пайовий капітал" відповідно. Тепер статутний капітал називається зареєстрованим, і разом з ним на рахунку 40 враховується також і пайовий капітал. Рахунок 41 тепер призначений для обліку дооцінок, які збільшили власний капітал підприємства, і тому застосовується у всіх видах діяльності.

У зв'язку зі змінами в четвертому класі Плану рахунків внесено також зміни до розділу Інструкції № 291 "Клас 4. Власний капітал та забезпечення зобов'язань". Зміни стосуються складу субрахунків і правил ведення обліку на рахунках 40 і 41 з огляду на їх нове призначення [4].

Аналогічні зміни внесено й до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва, затвердженого наказом МФУ від 19.04.2001 р. № 186: у призначення рахунка 40 "Власний капітал" додано слова "у дооцінках", що означає включення капіталу в дооцінках до сальдо рахунка 40 [5].

Введення поняття капіталу в дооцінках спричинило внесення змін до формулювань пунктів 22, 23 і 24 П(С)БО 8 "Нематеріальні активи", затвердженого наказом МФУ від 18.10.99 р. № 242, які регулюють відображення в бухобліку дооцінок нематеріальних активів [6].

Технологія складання балансу залишилась незмінною. Так, титульна сторінка складається з ряду кодів, які треба заповнити.

ЄДРПОУ — Єдиний державний реєстр підприємств і організацій України. Він присвоюється при реєстрації в органах статистики.

КОАТУУ — кодифікація адміністративно-територіального устрою. Ним шифрується кожний населений пункт.

КФВ — класифікатор форм власності (приватна, колективна, державна, загальнодержавна, комунальна).

СПОДУ — система підпорядкування органам державного управління. Не заповнюється недержавними підприємствами.

КВЕД — код виду економічної діяльності. Встановлюється при реєстрації в єдиному державному реєстрі.

КОПФГ — класифікатор організаційно-правових форм господарювання (ПП, СФГ, АТ...).

ТРДПАУ — Тимчасовий реєстр ДПА України (якщо платником податку є фізична особа, то замість коду ЄДРПОУ чи ТРДПАУ представляється код ДРФО — код державного реєстру фізичних осіб).

Процес складання балансу умовно поділяється на 3 етапи:

1. Складається попередній не скоригований баланс.

2. Формування скоригованого балансу після проведених коригувань.

3. Складання заключного балансу.

I ЕТАП. Основні коригування проводять на рахунках доходів і витрат майбутніх періодів, отриманих і виданих авансів, у частині "оцінених об'єктів".

II ЕТАП. Після відображення всіх коригувань складається відкоригований попередній баланс, що є основою для формування Звіту про фінансові результати. Для визначення фінансового результату за звітний період із оборотної відомості за синтетичними рахунками переносять доходи і витрати за їх видами, суми непрямих податків та вирахувань з доходу. Паралельно за даними відкоригованого попереднього балансу закривають рахунки доходів і витрат у Головній книзі шляхом їх списання на фінансовий результат. Визначений результат відображають на рахунку 44 "Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)".

Далі відображають розподіл отриманого прибутку.

III ЕТАП. Після відображення фінансових результатів на рахунку 44 та розподілу прибутку складають заключний баланс, дані якого переносять до форми 1.

ВИСНОВКИ

Баланс — це фіксування на певну дату активів і пасивів, які складаються з окремих статей, а також рівність активів і пасивів у грошовій оцінці. Баланс як одна із центральних економічних категорій використовується в економічному житті з давніх часів. У сучасній Україні зміни в структурі Балансу здійснювалися декілька разів. Останні зміни відбулись у 2013 році, в результаті прийняття НП(С)БО 1 фінансова звітність зазнала деяких трансформаційних змін, пов'язаних з переходом України на МСФЗ.

Література:

1. Загальні вимоги до фінансової звітності [Електронний ресурс]: НП(С)БО 1, затверджено наказом МФУ від 07.02.2013 року № 73. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

2. Кулик В.А. Бухгалтерський баланс: минуле, сучасне, майбутнє: монографія. — Полтава: РВВ ПУЕТ, 2010. — 186 с.

3. Лега О. Баланс підприємства: історична ретроспектива методики складання / О. Лега // Економічний аналіз. — 2010. — №6. — С. 110—111.

4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про його застосування [Електронний ресурс]: затверджено наказом МФУ від 30.11.1999 р. № 291 (з врахуванням змін і доповнень, останні з яких внесені наказом Міністерства фінансів України № 627 від 27.06.2013 р.). — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

5. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій суб'єктів малого підприємництва [Електронний ресурс]: затверджено наказом МФУ від 19.04.2001 р. №186. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

6. Нематеріальні активи [Електронний ресурс]: П(С)БО 8, затверджено наказом МФУ від 18.10.99 р. № 242. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2013), "General requirements to financial statements", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2017).

2. Kulik, V. (2010), Bukhhalters'kyj balans: mynule, suchasne, majbutnie [Balance: Past, Present and Future], RIO PUET, Poltava, Ukraine.

3. Lega, A. (2010), "Balance sheet: historical retrospective compilation methods", Economic Analysis, vol.6, pp. 110-111.

4. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations, and instructions on its use", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2017).

5. Ministry of Finance of Ukraine (2001), "Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of small businesses", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2017).

6. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "Intangible assets", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua> (Accessed 05 Jan 2017).

Стаття надійшла до редакції 20.01.2017 р.